

Küresel Dünyada Medeniyeti Bulmak

Prof. Dr. Mustafa TEKİN

**İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Felsefe ve Din Bilimleri Bölüm Başkanı**

Küreselleşme, içinde yaşadığımız dünya ve bizi kuşatan şartlara dair iç içe geçmiş devasa bir içerikle karşımıza çıkmaktadır. Hiç şüphesiz onu önemli kılan şey, içinde yaşadığımız bir dönem olmasıdır. Ancak bu dönem, “küresel” kelimesiyle sade bir biçimde açıklanamayacak kadar başka kavram ve nitelermelere ihtiyaç duymaktadır; postmodernizm, tüketim kültürü gibi. Bunun anlamı; küreselleşmenin insanı çok geniş bir ilişkiler evreni içinde sarmasıdır. Nihayetinde biz küresel ile evrensel arasında operasyonel bir ayırım yaparken, evrensel doğrular ile bizi dünya ölçeğinde kuşatan ilişkiler arasındaki farka da işaret etmekteyiz.

Küreselleşme tanımlarında ortak noktalara atıflar olmakla birlikte, onun farklı boyutlarına dikkatler de çekilmektedir. Mesela; Roland Robertson küreselleşmeyle dünyanın küçülmesi ve dünyalılık bilincinin güçlenmesine vurgu yaparken (Roland Robertson, Küreselleşme-Toplum Kuramı ve Küresel Kültür, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Ankara, Bilim ve Sanat Yay., 1999, s. 21.) dünyalılık bilincinin güçlenmesini giderek artan karşılıklı bağımlılıkla ilişkilendirmektedir. (Roland Robertson, age. s. 295.) Bu anlamda küçülen dünyayı Mc Luhan, “dünyanın küresel bir köy haline gelmesi” (Marshall, Mc Luhan, Gutenberg Galaksisi: Tipografik İnsanın Oluşu, 2. Baskı, İstanbul, Y.K.Y., 2001, s. 48.) şeklindeki söylemle ifade etmektedir. Giddens ise, küreselleşmeyi, modernliğin küresel ölçekte yaygın hâle gelmesi olarak görmektedir. Giddens, modernliğin üç temel kaynağının küreselleşmenin oluşumundaki etkisinden bahseder. Bunlar; zaman-mekân ayrılması, toplumsal etkinliği yerel bağlamdan kaldırıp geniş zaman-mekân aralığında yeniden düzenlemesi ve nihayet toplumsal yaşama geleneğin değişmezliklerinden mesafe aldirarak sistemi yeniden oluşturmayı sağlayacak bilginin elde edilmesidir. (Anthony Giddens, Modernliğin Sonuçları, Çev. Ersin Kuşdil, 2. Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yay., 1998, s. 55.) Giddens, küreselleşmenin boyutlarına dair temel tezahürleri ulus-devlet sistemi, kapitalizmin dünya ekonomisi, askeri dünya düzeni, kapitalizmle bağlantılı uluslararası işbölümü şeklindeki kavramlarla ifade etmektedir. (Anthony Giddens, age. s. 71-72.)

Doğrusu konumuzu analiz etmek için Giddens’in yaklaşımının iyi bir başlangıç noktası oluşturduğu kanaatindeyim. Onun küreselleşmenin temeline yerleştirdiği şeyin bir “modernizm” olduğunu, kendi sistematigi içerisinde bir yaşam tarzı önerdiğini görmekteyiz.

Yeni bir bilgi, farklı bir dünya, insan ve evren algısı bu yaşam tarzının paradigmatal niteliğine de atıfta bulunmaktadır. Paradigmatik bakıştaki farklılık ve buna yeni bir dünyanın (ki küreselleşme bunun bir neticesidir) nihai anlamda “Batı Medeniyeti” şeklinde ifade edeceğimiz bir yapıyı karşımıza çıkarmaktadır. Zira insan anlayışlarından birikimlerine, mimariden siyasete kadar ortaya koyduğu teknolojik, düşünsel tüm maddi ve manevi ürünler, bugün bizim karşı karşıya kaldığımız bir medeniyeti göstermektedir. Üstelik de Batı medeniyeti bugün etkileri ve ürünleri itibarıyla küresel hale gelmiştir.

Medeniyetler arasındaki farklılık, toplumlar ve kültürler arasındaki alelade bir farklılığa dayanmaz; dolayısıyla her kültür ve toplumun bir medeniyet yaratmadığını biliyoruz. Nitekim dünyada birçok ülke varken, medeniyetlerin sayısının çok az olduğu görülmektedir. Medeniyet kültürel gelişmelerin belli bir aşamasında ortaya çıkarken, ilimden teknolojiye, mimariden sanata kadar birçok alanda o kültürün kendine özgü inkişafını ve doruk noktasını gösterir. Bu açıdan, medeniyet hem küllü bir inkişafı hem de bu noktaya gelebilmek için belli bir zamanı gerektirir. Fakat medeniyetler arasındaki farkların paradigmatal düzeyde olduğunu burada vurgulamalıyız. Bunun anlamı; her bir medeniyetin temel referansı, dünya görüşü, perspektifi, yaşam tarzı ve değerler dünyası vardır.

Medeniyetler arası farklılığı belki felsefenin ana konuları olan varlık, bilgi ve değerler kavramı üzerinden takip edebiliriz. Burada konumuz tüm medeniyetler olmadığı için özelde İslam ve Batı medeniyeti arasında karşılaştırmalar yapmak istiyoruz. Batı medeniyetinin bugünkü varlık anlayışı pagan temellere dayanmaktadır. Pagan kültür, tek bir Tanrı'nın egemenliğinden uzak olduğu gibi, bu Tanrı'yı da referans olarak kabul etmemektedir. Bu durumu açıklayabilmek için iki noktaya dikkat çekmeliyiz. Birincisi, Zeus ile Prometheus arasında geçen ilişkidir. Mitolojide Prometheus, Zeus tarafından zincire bağlanarak karaciğeri kartala yedirilmek suretiyle cezalandırılmıştır. Prometheus ise Zeus'u aldatmış, ateşi tanrılardan çalarak insanlara vermiştir. (Azra Erhat, Mitoloji Sözlüğü, 12. Baskı, İst., Remzi Kitabevi, 2003, s. 254-255.)

Burada dikkat edilirse, Tanrı ile insan arasında bir çatışma söz konusudur. Tanrılar mitolojide insani özellikleriyle öne çıkarlar ve tıpkı insanlar gibi konum ve işlevlerinde farklılıklar oluşur.

Roma'ya Hz. İsa (a.s.) bir peygamber olarak gelmiş ve özünde tevhidi inancı deklare etmiştir. Ancak Hz. İsa'dan çok kısa bir süre sonra, Yeni Eflatuncu ve diğer bazı felsefelerin de etkisiyle Hristiyanlık kendi orijinalitesini kaybederek pagan kültürün birçok niteliklerini içselleştirmiş ve bu şekilde kurumsallaşmıştır. Doğrusu Batı Medeniyeti Hristiyanlıktan tamamen kopuk olmamakla birlikte, pagan bir varlık anlayışına dayanmaktadır ve bu

medeniyeti ifade eden anahtar kavram hümanizmadır. Hümanizma, adım adım Tanrı yerine insanı ikame ederek Batı medeniyetine hayatiyet kazandırmıştır. Bu, bir yandan insanın tüm öznelliklerini (=bencilliklerini) yükseltip merkeze almakta, öte yandan pagan kültürü ile referanslarını çeşitlendirerek insanın kimlik ve kişiliğini parçalamaktadır. İslam Medeniyeti ise, özünde tek bir Allah'a (c.c.) dayalı bir medeniyettir ve merkezde Allah yer alır. Böylece ne Allah ile insan arasındaki bir çatışmadan ne de Tanrı'nın insansılaştırılmasından bahsedilemez. Bunun öteki ayağı da insanın tanrılaşmamasıdır. Bu durum Batı medeniyetinde ırk ve insani arzuların merkeze gelmesini sonuçlarken, İslam Medeniyeti'nde insan Tanrı ile bir anlam kazanmakta ve Tanrı'nın merhametine konu olmaktadır. Batı medeniyetinin ırkçı ve bencil karakteri buraya dayanmaktadır.

İkinci önemli farklılık, varlık tasavvuru ile de bağlantılı olarak bilgi anlayışıdır. İslam Medeniyeti vahiy merkezli bir medeniyettir. Serdar'a göre, "Sünnet ve Kur'an birlikte İslam Medeniyeti'nin mutlak referans sistemini teşkil ederler." (Ziyauddin Serdar, İslam Medeniyetinin Geleceği, Çev. D. Aydın, İst., İnsan Yay., 1986, s. 22-23.) Dolayısıyla İslam Medeniyeti, vahyi belirli bir süreçte, belirli kültürel çevreye ve şartlara uygun olarak sunma çabasıdır. (Hasan Hanefi, Gelenek ve Yenilenme, Çev. M. Emin Maşalı, Ankara, Otto Yay., s.199.)

Hiç şüphesiz vahiy, bu medeniyetin ana çerçevesi ve kodlarını (Hasan Hanefi, age. s. 199.) belirtmekte olup, medeniyetin tezahürleri olan gündelik hayatın farklı alanlardaki üretimi Müslümanların bu çerçevede çabalarına bağlıdır. Batı medeniyetinin bilgi üretimi de varlık tasavvuru ile iç içe gider. Dolayısıyla bu bilginin seküler, içkin olması son kertede kaçınılmazdır. Diğer önemli bir sorun da, nihai bilgi kaynağının ve meşruiyetinin insan olması sonucu, akıl, sezgi, deney gibi bilgiyi farklı elde etme yollarını da birbirinden bağımsızlaştırarak parçalamış ve daha da önemlisi dünya ve insanın anlamına dair ihatalı bir cevap oluşturamamıştır. Bugün postmodernizm ile özelde bilgide rölativite öne çıkarken, yorum ile bilginin arası da bulanıklaşmış; bunun doğal sonucu olarak da değerler dünyası krize girmiştir.

Buradan üçüncü noktaya gelmiş oluyoruz. Değerler dediğimizde ahlak ve estetik için içine girmektedir. Dolayısıyla karşımıza "iyi-kötü" ve "güzel-çirkin" kavramları gelmektedir. İslam Medeniyeti varlık ve bilgi anlayışı çerçevesinde hayatı inşa ederken, değerler düzlemi de belirlenmiş olur. İslam, maruf ve münkerden bahsederken, tarih boyunca insanların maruf ve münker tecrübelerine göndermede bulunur. Bu değerler düzleminin, bilgi ile çerçevelenerek toplumda ete kemiğe büründüğünü görmekteyiz. Söz gelimi; sanat alanları, estetik kaygıları değerlerin somutlaşmış halidir. Batı Medeniyeti'nin değersel düzlemi ise, bugün hızlılık, tüketim, bencillik şeklinde somutlaşmaktadır. Özellikle küreselleşme söz

konusu olunca, bu değersel düzlemin insan ve eşya üzerindeki tahribatı her gün müşahedemizin konusu olmaya devam etmektedir.

Tüm bunlarla Batı Medeniyeti'nin insanlığa hiçbir katkı sunmadığını söylemeye çalışmıyorum. Medeniyetleri aynı zamanda insanlığın ortak havuzunda bir birikim olarak da görmeliyiz. Öte yandan çok kategorik biçimde İslam ve Batı arasında katı bir ayrışma yaparak, bunların etkilerine kapalı oldukları gibi bir sonuca da ulaşmak istemem. Ancak bu paradigmal farklılıkların da ayırdına varılması gerekmektedir.

Şimdi esas soruya gelelim; son birkaç yüzyıldır yoğun olarak yaşadığımız Batı medeniyeti ve küresel dünya karşısındaki tavrımız ne olacaktır? Bu sorunu düşünürken, Müslümanların kendi üzerlerine kapanarak kendi medeniyetlerini araması, krizi ve bu arada Batı'yı daha da büyütecektir. Mevcut dünyanın gidişatı ise, gezegenimize geleceğe dair ümitli olmamız konusunda iç açıcı şeyler söylememektedir. Peki, o zaman ne yapılacaktır?

Bir kere içinde bulunduğumuz durumu, geleceğin yeniden inşası için bir imkân olarak görmek gerekmektedir. Bir başka deyişle, küresel bir dünya ve hayatın içinde yaşarken, onu aşarak kendi imkânlarımızı üretmek lazımdır. Bunun anlamı; küresel dünya değerlerine her şeyiyle taklit etmek ve pastadan pay kapmak yarışına girmek demek değildir. Doğrusu bütün peygamberler de içinde yaşadıkları şartları aşarak, "kendi"liklerini meydana getirmişlerdir. "Bu hususun mümkün iki ayağı vardır. Birincisi; önce kendimize yüzümüzü dönmemiz. Bunun doğal sonucu, sahil temellerine kadar takip ve yeniden kritik ederek gelenek ve birikimlerimizle buluşmak. Buradan elde edeceğimiz sabiteler ve bu sabitelerin tarihteki gerçekleştirmeleri üzerine yoğun olarak düşünmek bunu izleyen adım olacaktır. İkinci ayağı da, Batı dünyasının ve hatta oradan yola çıkarak tüm medeniyetlerin birikimlerini analiz ve kritik ederek, bunu kendimizi inşa etmek için bir imkâna ve birikime dönüştürmektir.

Her inşa faaliyeti, içinde yaşanan şartları aşma ile gerçekleşir. Bu anlamda mevcut bir imkândır. Dolayısıyla yitiğimizi ötelere aramaya gerek yok yanı başımızda duruyor. Ancak yoğun bir mesaiye ihtiyacımız var.